

جرائم ارتكابی علیه اشخاص در فضای مجازی و سایبری^۱

حسن رحیق اغصان^۲

چکیده:

در این مقاله به جرایم ارتكابی از طریق رایانه یا از طریق فضای مجازی و سایبر می پردازیم. در این نوع جرایم، رایانه وسیله ارتكاب جرم است. به عبارت دیگر، جرایم سنتی و کلاسیک از طریق رایانه تحقق می یابند، هر چند چنین جرایمی ممکن است رایانه را نیز مورد هدف قرار دهند. مهم ترین مصداق های جرم های علیه اشخاص یعنی قتل عمدی و غیر عمدی و ایراد آسیب بدنی عمدی و غیر عمدی را می توان از رهگذر دست یابی به سیستم رایانه های بیمارستان ها و تغییر دادن علامت ها و نسخه های یک بیمار مرتکب شد. تصور این که مجرم از راه دور با استفاده از رایانه به قتل یا ضرب و جرح و وارد کردن آسیب بدنی به فرد دیگر اقدام کند دشوار است. همچنین جرایم قذف، توهین، افترا و نشر اکاذیب که از جرم های علیه شخصیت معنوی اشخاص است و سایر جرایم غیر جسمی علیه اشخاص را نیز می توان در مقیاسی بسیار گسترده تر از گذشته با رایانه مرتکب شد. ارتكاب جرایم علیه اشخاص را که به جرایم علیه تمامیت جسمانی و جرایم علیه شخصیت معنوی افراد تقسیم می شود، در محیط مجازی بررسی می کنیم.

واژگان کلیدی: جرائم علیه اشخاص، جرم سایبری، فضای مجازی، تمامیت جسمانی، شخصیت معنوی.

^۱- دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۱۵ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۳/۱۰

^۲- دانشجوی دکتری مهندسی کامپیوتر- نرم افزار دانشگاه آزاد اسلامی تبریز. hasan.raq@yahoo.com

مقدمه

جرایم به طور کلی به پنج دسته تقسیم می شوند که عبارتند از:

۱. جرم مشهود، جرم غیرمشهود.

۲. جرم مطلق (جرم صوری)، جرم مقید (جرم مادی)

۳. جرم آنی (جرم فوری)، جرم مستمر (جرم مداوم یا متمادی)، جرم استمرار یافته (جرم مستمر دائم)

۴. جرم ساده (جرم بسیط)، جرم مرکب (جرم ترکیب یافته)

۵. جرم اتفاقی، جرم عادت (جرم به عادت).

در مورد جرایم در محیط مجازی و سایبری می توان گفت که جرم مرکب هستند، مثلاً توسل به وسائل متقابلانه، تحصیل وجوه و اموال و بردن و صرف اموال در جرم کلاهبرداری؛ چون از چند عمل مختلف تشکیل می شوند که هیچ کدام از اعمال به تنهایی جرم نیست ولی مجموعاً جرمی را بوجود می آورند.

جرایم کامپیوتری و مجازی از جرایم مقید به حصول نتیجه اند، به عبارت دیگر حصول نتیجه موجب اتمام و اکمال جرم است. اکثر جرایم سنتی و کلاسیک قابلیت ارتکاب از طریق رایانه را دارند. برخی از این جرایم لزومی به قانونگذاری جدید ندارد، زیرا ماهیت این جرم ها در اثر ارتکاب با رایانه تغییر نکرده است و قانون گذار نسبت به وسیله ارتکاب این گونه جرم ها حساسیت ندارد. در این قسمت بحث حقوقی مختصری از این گونه جرایم به عمل خواهد آمد.

ولی برخی دیگر از این جرایم را نمی توان با قوانین سنتی قابل تطبیق دانست یا مجازات کرد، زیرا مجازات جرایم سنتی در برخی موارد برای ارتکاب برخی جرایم از طریق رایانه نمی تواند بازدارندگی خوبی داشته باشد.

همچنین جرایم ارتكابی از طریق رایانه منحصر به این موارد نیست، بلکه این موارد یا بیشتر شایع و رایج اند (مثل جعل و کلاهبرداری) و یا ارتكاب آن ها از طریق رایانه در ذهن بدوی غیر قابل تصور است (مثل جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص).

بر این مبنا، جرایم ارتكابی از طریق رایانه بر اساس تقسیم بندی حقوق موضوعه به پنج فصل تقسیم شده است:

۱. جرایم علیه اشخاص؛

۲. جرایم علیه اموال و مالکیت؛

۳. جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی و تکالیف خانوادگی؛

۴. جرایم علیه آسایش و امنیت عمومی؛

۵. جرایم علیه مذهب.

که در این مقاله فقط جرایم علیه اشخاص در فضای مجازی و سایبری، بررسی می شود.

۱- جرایم علیه تمامیت جسمانی

صدمات بدنی به اشخاص از نظر شدت و یا ضعف صدمات یا کیفیت صدمه، دارای آثار و نتایج متفاوتی است که گاه نتیجه آن سلب حیات از شخص زنده می شود و گاهی موجب اختلالات خفیف تری می گردد که به صورت مرض یا سلب قدرت کار کردن و غیره در می آید.

۱-۱- قتل

در فقه اسلامی اهمیت زیادی به قتل نفس داده شده است. به نظر قانون گذار اسلامی، مقام فرد در جامعه بسیار محترم و ارجمند است. کسی که مرتکب قتل نفس می شود عضوی از اعضای فعال جامعه اسلامی را از بین می برد. این جنایت کسان مقتول را متضرر و نظم جامعه را مختل می سازد. به علاوه شخص قاتل مرتکب گناه عظیم در پیشگاه خداوند متعال می شود. پس از تحمل مجازات دنیوی به عقوبت و عذاب اخروی نیز گرفتار می آید. مطابق قوانین شرعی سه نوع قتل وجود دارد: عمد، شبه عمد و خطای محض.

هدف ما در این جا ذکر خصوصیات انواع قتل و نحوه آن ها نیست، زیرا در فقه و قوانین موضوعه و کتب حقوق جزای اختصاصی شرایط اختصاصی قتل به طور مفصل بررسی شده است.

بحث ما در این جا این است که آیا امکان ارتكاب قتل از طریق رایانه وجود دارد؟

به عبارت دیگر، آیا قتل رایانه ای وجود دارد یا خیر؟

در وهله اول به نظر می رسد که ارتكاب قتل از طریق رایانه غیر قابل تصور است و امکان تحقق آن وجود ندارد، ولی مواردی را می توان فرض کرد که امکان ارتكاب قتل از طریق رایانه باشد (هر چند امروزه اتفاق نیفتاده و یا اگر هم تحقق یافته؛ اطلاعی در دست نیست).

فرض کنیم شخصی از طریق گفت و گوی اینترنتی (چت) که از وضعیت روحی و روانی طرف مقابل اطلاع دارد، عمداً و به قصد قتل، خبر ناگواری به دروغ به وی می دهد و شخص مذکور به محض شنیدن خبر، فوت می کند، یا این که این خبر ناگوار را از طریق ایمیل به صندوق الکترونیکی طرف

مقابل می فرستند. آیا در چنین صورتی نمی توان شخصی را که فعلی را انجام داده (اطلاع دادن خبر دروغ ناگوار) آن هم به قصد قتل، قاتل دانست؟

در این مورد و مواردی مشابه می توان امکان تحقق قتل از طریق رایانه را تصور کرد و با شرایطی که در فقه و قانون موضوعه برای قتل لازم شمرده است، انطباق دارد.

۲-۱- جنایت کمتر از نفس

از دیدگاه اسلام جنایت بر اعضا همانند جنایت بر نفس مذموم است و اگر شخص درباره دیگری مرتکب جنایتی گردد و آسیبی به او برساند ضامن است و فرقی نمی کند که آسیب و صدمه واقع شده با چه وسیله و ابزاری صورت گرفته باشد. جنایت بر اعضا مثل قتل نفس به سه نوع ارتکاب می یابد: عمدی، شبه عمد و خطای محض.

بدون این که در این جا به ذکر خصوصیات جنایت بر اعضا پرداخته شود، مهم بررسی این مسأله است که آیا جنایت بر اعضا از طریق رایانه قابل تحقق است یا خیر؟

نه در منابع مختص جنایت بر اشخاص به این مسأله پرداخته شده و نه در منابع مختص جرایم رایانه ای؛ اما مواردی را می توان تصور کرد که امکان ارتکاب جنایت کمتر از نفس از طریق رایانه قابل تحقق و ممکن است، هر چند ممکن است تا به حال ارتکاب نیفتاده باشد.

چنان چه شخصی از طریق رایانه و در فضای مجازی، اشعه ای را که برای انسان مضر است به رایانه شخص دیگری ارسال کند و طرف مقابل در اثر برخورد با اشعه، بینایی خود را از دست بدهد، مسلماً در این صورت شخص فرستنده ضامن است.

۲- جرایم علیه شخصیت معنوی افراد

شخصیت معنوی افراد همانند تمامیت جسمانی از دیرباز مورد احترام می باشد و هیچ کس نمی تواند بدون دلیل به شخصیت معنوی دیگران تعرض کند. در این میان هتک حرمت و شرف افراد از اهمیت اساسی برخوردار است. جرایم علیه حیثیت افراد جرایمی هستند که برخلاف جرایم دیگر، غالباً به وسیله گفتار و کتابت واقع می شوند. در این میان رایانه در تحقق این جرایم نقش به سزایی

دارد که ما در این بحث به بررسی برخی از آن‌ها از جمله قذف، افتراء، توهین، نشر اکاذیب که بیشتر قابلیت ارتکاب با رایانه را دارند، می‌پردازیم :

۲-۱- قذف

در مکتب اسلام از تعرض به حیثیت افراد همانند تعرض به جان و مال او نهی شده است. از جمله تعرضات بر حیثیت، نسبت دادن زنا یا لواط به افراد پاک دامن و مؤمن است که در اصطلاح فقهی آن را « قذف » می‌گویند. قذف از گناهان کبیره ای است که وعده عذاب دنیوی و اخروی به مرتکب آن داده شده (نور: ۴ و ۲۳) و روایات متعددی (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۸، ص ۱۷۵-۱۷۳) بر حرمت آن دلالت دارند؛ از این رو اختلافی نیز در آن نیست.

حال با توجه به مقدمه فوق، پرسش اصلی این است که آیا قذف که از بدو اسلام وجود دارد، از طریق رایانه قابل تحقق است؟ به عبارت دیگر، آیا امکان تحقق قذف رایانه ای وجود دارد؟ برای پاسخ به این سؤال، ابتدا عناصر قذف مرسوم را بررسی می‌کنیم :

۱. عنصر قانونی

در قوانین خاص بین المللی مربوط به جرایم رایانه ای بحثی از قذف نشده است، ولی در حقوق داخلی ایران مواد ۱۳۹ و ۱۶۴ قانون مجازات اسلامی به قذف اختصاص دارد. حال با مد نظر قرار دادن مواد فوق در بحث عنصر مادی، تحقق یا عدم تحقق قذف رایانه ای مشخص می‌شود. گفتنی است که در پیش نویس قانون جرایم رایانه ای ذکری از قذف نشده است.

۲. عنصر مادی

همان گونه که گفته شد، قذف عبارت است از نسبت دادن زنا یا لواط به دیگری؛ اما نسبت دادن سحق و بقیه فواحش موجب حد قذف نمی‌شود، هر چند امام حق تعزیر مرتکب آن‌ها را دارد.

در قذف لازم است که اتهام به لفظ صریح باشد، مانند: « تو زنا کاری »، « تو لواط نمودی » و مانند اینها. (امام خمینی، تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۴۲۵) همچنین لازم است که قذف کننده معنای الفاظ را بداند؛ پس اگر یک نفر عجمی « لواط کننده

یکی از این لفظ‌ها را بگوید در صورتی که معنای آن را نمی‌داند قاذف نیست، هر چند مخاطب معنای آن را بداند(همان). ولی بر عکس کسی که معنای لغت را می‌داند اگر به کسی که آن را نمی‌داند بگوید قاذف است و حد دارد. نکته‌ای که در این جا باید توجه داشت و می‌توان از آن امکان تحقق برخی صور قذف رایانه‌ای را استنباط کرد، کتبی یا شفاهی بودن قذف می‌باشد. به عبارت دیگر، آیا قذف به صورت کتبی تحقق می‌یابد یا خیر؟

آن چه بدواً به ذهن می‌رسد با توجه به کتب فقهی و ماده ۱۴۱ قانون مجازات اسلامی، شرط تحقق قذف لفظ می‌باشد و قذف به صورت کتبی تحقق پیدا نمی‌کند؛ ولی این استنباط درست نیست، زیرا با توجه به تعریف قذف از نظر فقه و قانون، نسبت دادن زنا و لواط ملاک است و نوع وسیله در آن دخالتی ندارد.

حال با توجه به مسایل فوق سؤال این است که آیا امکان تحقق قذف رایانه‌ای وجود دارد؟ به نظر می‌رسد که جواب مثبت باشد. مثل این که شخصی با دیگری در گفت و گوی اینترنتی (چت) به طرف مقابل نسبت زنا یا لواط دهد. یا با ارسال ایمیل، صاحب ایمیل یا دیگری را به زنا و لواط متهم کند. همچنین است پخش فیلم online در اینترنت و ارسال عکس یا کاریکاتور که به صراحت بر اتهام زنا یا لواط دلالت کند. در این مثال‌ها چنانچه شرایط تحقق قذف وجود داشته باشد، قذف موجب حد تحقق می‌یابد.

۳. عنصر روانی

قذف از جمله جرایم عمدی است و شرط تحقق آن، علم و آگاهی مرتکب به دروغ و برخلاف واقع بودن نسبت زنا و لواط به دیگری است. به علاوه احراز علم و اطلاع نسبت دهنده به معنا و مفهوم نسبت ناروایی که به دیگری می‌دهد برای اثبات عنصر روانی جرم ضروری است. مشهور فقها نیز بر این امر تأکید دارند. (ولیدی، ۱۳۷۶، ص ۳۴۳) و در ماده ۱۴۶ قانون مجازات اسلامی نیز آمده است: قذف در مواردی موجب حد می‌شود که قذف کننده بالغ عاقل و مختار و دارای قصد باشد و قذف شونده نیز بالغ و عاقل و مسلمان و عقیف باشد. در صورتی که قذف کننده و قذف شونده فاقد یکی از اوصاف فوق باشد، حد ثابت نمی‌شود.

۲-۲- افترا

حرمت افترا از امور مسلم فقهی است و روایات متعددی بر آن دلالت دارد. (جرعاملی، همان، ج ۱۲، ص ۲۸۶-۲۹۰) این واژه در لغت به معنای دروغ بستن، چیزی را به دروغ گفتن و بهتان زدن آمده است.

افترا در اصطلاح حقوقی، عبارت است از نسبت دادن صریح مجرمانه برخلاف حقیقت و واقع به شخص یا اشخاص معین به یکی از طرق مذکور در قانون، مشروط به این که صحت عمل مجرمانه نسبت داده شده در نظر مراجع و مقامات قضایی ثابت نشود. (ولیدی، همان، ص ۳۳۳)

با توجه به این مقدمه، سؤال این است که آیا جرم افترا، از طریق کامپیوتر امکان تحقق دارد یا خیر؟ در این جا عناصر جرم افترای سنتی را به طور مختصر بررسی و با توجه به جرایم مذکور، امکان تحقق آن را از طریق کامپیوتر بررسی می کنیم:

۱. عنصر قانونی

عنصر قانونی جرم افترا ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی است که بیان می دارد:

هر کس به وسیله اوراق چاپی یا خطی یا به وسیله درج در روزنامه و جراید یا نطق در مجامع یا به هر وسیله دیگر به کسی امری را صریحاً نسبت دهد، یا آن ها را منتشر نماید که مطابق قانون آن امر جرم محسوب می شود و نتواند صحت آن اسناد را ثابت نماید جز در مواردی که موجب حد است به یک ماه تا یک سال حبس و تا ۷۴ ضربه شلاق، یا یکی از آن ها حسب مورد محکوم خواهد شد.

تبصره: در مواردی که نشر آن امر اشاعه فحشا محسوب گردد هر چند بتواند صحت اسناد را ثابت نماید مرتکب به مجازات مذکور محکوم خواهد شد

در همین خصوص ماده سی ام قانون مطبوعات می گوید:

انتشار هر نوع مطلب مشتمل بر تهمت یا افترا یا فحش و الفاظ رکیک یا نسبت های توهین آمیز و نظایر آن نسبت به اشخاص ممنوع است. مدیر مسئول جهت مجازات به محاکم

قضایی معرفی می گردد و تعقیب جرایم مزبور موکول به شکایت شاکی خصوصی است و در صورت استرداد شکایت، تعقیب در هر مرحله ای که باشد متوقف خواهد شد.

تبصره یک: در موارد فوق شاکی (اعم از حقیقی یا حقوقی) می تواند برای مطالبه خسارتی که از نشر مطالب مذکور بر او وارد آمده به دادگاه صالحه شکایت نموده و دادگاه نیز مکلف است نسبت به آن رسیدگی و حکم متناسب صادر نماید.

تبصره سه ماده اول قانون مذکور در این راستا مقرر داشته است :

کلیه نشریات الکترونیکی مشمول مواد این قانون است. بنابراین، می توان گفت که در مورد افترای کامپیوتری قانون گذار ایران، صریحاً واکنش نشان داده است، ولی این واکنش، مختص نشریات الکترونیکی است.

در مورد سایر افتراهای رایانه ای (غیر از نشریات رایانه ای) قانون گذار ایران به صراحت تعیین تکلیف نکرده است و حتی در پیش نویس لایحه قانون مجازات جرایم رایانه ای نیز چنین جرمی پیش بینی نشده است.

ولی این که آیا ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی می تواند عنصر قانونی جرم افترای رایانه ای قرار گیرد، در بحث عنصر مادی مشخص می شود.

۲. عنصر مادی

با توجه به تعریف جرم افترا و ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی عناصر زیر در تشکیل عنصر مادی جرم دخالت دارند:

الف) طرق ارتكاب جرم

طبق ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی، تحقق جرم افترا مشروط به آن است که مرتکب یکی از راه های مذکور در ماده مذکور را عملی سازد. وسیله اسناد عبارت است از اوراق چاپی یا خطی و انتشار آن ها، درج در روزنامه و جراید و نطق در مجامع. بدون این که به تشریح موارد مذکور بپردازیم سؤال این است که آیا رایانه و اینترنت می تواند وسیله اسناد تحقق این جرم قرار گیرد؟ به

عبارت دیگر، آیا عبارت « به هر وسیله دیگر » شامل رایانه و اینترنت می شود؟ مثلاً شخص از طریق گفت و گو (چت)، فرستادن ایمیل یا با نقاشی و کاریکاتور(شامبیاتی، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۵۱۱) طرف مقابل را به ارتكاب عملی که در قانون جرم است متهم کند.

برخی بدون این که اشاره ای به رایانه و اینترنت داشته باشند معتقدند که راه های مذکور در ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی اصولاً به صورت نوشته یا گفتار است و لذا در تسری طرق ارتكاب جرم افترا به موارد دیگر مماثلت و مشابهت باید رعایت گردد.(گلدوزیان، ۱۳۸۴، ص ۲۶۷؛ زراعت، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۴۸۱) با این تفسیر رایانه و اینترنت شامل ماده ۶۹۷ نمی باشد و تفسیر مضیق قوانین کیفری نیز چنین اقتضا می کند.

ولی به نظر می رسد که ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی اطلاق دارد. ضمناً هدف قانون گذار از به کار بردن « به هر وسیله دیگر » عمدی بوده تا راه های اسناد افترا را محدود نکند. به عبارت دیگر، هدف مقنن حمایت از اشخاص بزه دیده از این جرم به هر طریق می باشد، نه اینکه نوع وسیله را بیان کند. چه تفاوتی می کند شخص از طریق رایانه و انتشار در اینترنت عمل مجرمانه را به دیگری نسبت دهد و یا از طریق یک نوشته که در اولی حتی آثارش مخرب تر از دومی است.

بنابراین، هر چند جهت رفع ابهامات، نص قانونی خاصی را در این مورد می طلبد، ولی در حال حاضر، به نظر می رسد طبق ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی چنین افتراهایی جرم و قابل مجازات اند.

البته گفتنی است که اگر مطالب افتر آمیز در روزنامه ها و مجلات الکترونیکی صورت بگیرد (همان طور که قبلاً مطرح شد) اشکالی در جرم دانستن آنها وجود ندارد.

ب) جرم بودن عمل انتسابی

عملی که از طریق رایانه یا اینترنت به دیگری اسناد داده می شود و موجب تحقق افترا می گردد باید به موجب قانون جرم شناخته شده باشد؛ یعنی ارتكاب جرم مستوجب کیفرهای حدود، قصاص، دیات، تعزیرات یا را با فرستادن ایمیل به سازمان متبوع او به اختلاس متهم کند. « الف » مجازات بازدارنده باشد. مثلاً شخصی بنابراین، اعمالی که بر حسب مورد تخلف انتظامی، انضباطی و یا اداری تلقی می شوند یا طبق موازین شرعی ممنوع شده اند. مشمول ماده ۶۹۷ نمی باشند. بدین

لحاظ انتساب ارتداد به دیگری به علت خروج از ماده دوم قانون مجازات اسلامی مشمول حکم افترا در ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی نمی باشد. ۳ البته این نظر با وجود اصل ۱۶۷ قانون اساسی و ماده ۲۱۴ ق. آ. ک قابل ایراد است، هر چند اصل قانونی بودن جرایم و مجازات ها و تفسیر به نفع متهم چنین اقتضا کند. (شکری و قادر، ۱۳۸۱، ص ۸۰۸)

۳. عنصر معنوی

افترا از جمله جرایم عمدی است و مرتکب باید در انتساب عمل مجرمانه و کذب بودن موارد استناد علم و آگاهی داشته باشد. به عبارت دیگر، همین اندازه که اسناد دهنده می داند و آگاه است که آن عمل مجرمانه ای را که به دیگری نسبت می دهد بی اساس و دروغ است، به عنوان مفتری قابل تعقیب می باشد. علاوه بر آن، مفتری باید عالم به کذب و دروغ بودن آن نیز باشد؛ بنابراین هر گاه مرتکب در نتیجه اشتباه یا سهل انگاری، عمل مجرمانه ای را از طریق اینترنت منتشر کند و چنین امری ثابت شود، چنین شخصی به عنوان مفتری قابل مجازات نیست، زیرا فاقد سوء نیت است.

نکته آخری که در این جا قابل توجه است بحث افترای عملی است که موضوع ماده ۶۹۹ قانون مجازات اسلامی می باشد، ماده مذکور بیان می دارد :

هر کس عالماً و عامداً به قصد متهم نمودن دیگری آلات و ادوات جرم یا اشیایی را که یافت شدن آن در تصرف یک نفر موجب اتهام او می گردد بدون اطلاع آن شخص در منزل یا محل کسب یا جیب یا اشیایی که متعلق به اوست بگذارد یا مخفی کند یا به نحوی متعلق به او قلمداد نماید و در اثر این عمل شخص مزبور تعقیب گردد، پس از صدور قرار منع تعقیب و یا اعلام برائت قطعی آن شخص، مرتکب به حبس از شش ماه تا سه سال و یا تا ۷۴ ضربه شلاق محکوم می شود.

حال پرسش این است که آیا این جرم از طریق رایانه قابل تحقق است؟ به عبارت دیگر، امکان تحقق جرم افترای عملی رایانه ای وجود دارد؟

در پاسخ باید گفت که ارتکاب جرم افترای عملی از طریق رایانه ممکن است. مثلاً شخصی با تغییر دادن یا درج داده ها و اطلاعات کذب یا به طور کلی اطلاعاتی را که انتشار آن ها برای

دارنده سایت مسئولیت کیفری به دنبال خواهد داشت، مثل وارد کردن خبر کذب در سایت یک روزنامه یا تعبیه کردن تصاویر مستهجن در سایت شخص دیگر، می تواند مرتکب افترای عملی شود، زیرا شخص متخلف سعی دارد که با عمل خود ارتکاب عمل ممنوع یا مجرمانه‌های را به دارنده سایت منسوب نماید؛ عملی که در فرضی که انتساب آن محرز می بود ممکن بود که شخص مسئول یا دارنده سایت را با تعقیب کیفری یا مسئولیت مدنی مواجه کند. (اصلائی، ۱۳۸۴، ص ۱۹۱)

۳-۲- نشر اکاذیب

انتشار و اشاعه اخبار دروغ و وقایع خلاف واقع به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی را نشر اکاذیب گویند. (شکری و قادر، همان، ص ۸۱۱) به عبارت دیگر، مقصود از اشاعه اکاذیب آن است که مرتکب مطالب و کارهایی را که می داند حقیقت ندارد عالمأ و عامداً علیه شخص حقیقی یا حقوقی یا مقامات رسمی شایع و اظهار کند و بدون این که اعمال معینی را به افراد معینی نسبت دهد، اخبار یا مطالب بی اساس و دروغ را بیان کند. (ولیدی، همان، ص ۳۴۶) حرمت شرعی بهتان و کذب به طریق اولی اشاعه و نشر مطالب کذب از مسلمات فقه بوده و روایات متواتری (حرعاملی، همان، ج ۱۲، باب تحریم الکذب) بر آن دلالت دارد.

نشر اکاذیب از جهت نسبت دادن مطلب غیر واقعی به شخص حقیقی یا حقوقی یا مقامات رسمی شباهت با افترا دارد، ولی نسبتی که در نشر اکاذیب داده می شود جرم نیست.

۱. عنصر قانونی

در حقوق جزای سنتی رکن قانونی این جرم، ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی می باشد: هر کس به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی به وسیله نامه یا شکوائیه یا مراسلات یا عرایض یا گزارش یا توزیع هر گونه اوراق چاپی یا خطی یا امضا یا بدون امضا اکاذیبی را اظهار نماید، یا با همان مقاصد اعمالی را برخلاف حقیقت رأساً یا به عنوان نقل و قول به شخص حقیقی یا حقوقی یا مقامات رسمی تصریحاً یا تلویحاً نسبت دهد، اعم از این که از طریق مزبور به نحوی از انحاء ضرر مادی یا معنوی به غیر وارد شود یا نه، علاوه بر اعاده حیثیت در صورت امکان، باید به حبس از دو ماه تا دو سال و یا شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم شود.

در مورد نشر اکاذیب رایانه ای ماده قانونی خاصی وجود ندارد، ولی در پیش نویس لایحه قانون مجازات جرایم رایانه ای، نشر اکاذیب رایانه ای پیش بینی شده است. طبق ماده نوزده پیش نویس مذکور: هر کس از طریق سیستم رایانه ای یا مخابراتی اکاذیبی را منتشر نماید یا در دسترس دیگران قرار دهد یا اعمالی را برخلاف حقیقت رأساً یا به عنوان نقل و قول به شخص حقیقی یا حقوقی یا مقامات رسمی نسبت دهد به نحوی که موجب تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی یا ضرر غیر شود، علاوه بر اعاده حیثیت، به حبس از سه ماه و یک روز تا شش ماه یا پرداخت جزای نقدی از دو میلیون و پانصد هزار تا پنج میلیون ریال محکوم خواهد شد.

همان طور که واضح است ماده مذکور به صورت پیش نویس است و به صورت مصوب در نیامده است و نمی توان در مقام عمل به آن استناد کرد. حال با فقدان چنین ماده قانونی آیا می توان از حقوق جزای سنتی کمک گرفت؛ یعنی از ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی استفاده کرد؟ با بررسی رکن مادی این جرم، تحقق یا عدم تحقق نشر اکاذیب رایانه ای را بررسی می کنیم.

۲. عنصر مادی

اشاعه اکاذیب باید به وسیله نامه، شکوائیه، مراسله، عریضه، گزارش یا توزیع هر گونه اوراق چاپی یا خطی با امضا یا بدون امضا یا به عنوان نقل و قول صریح یا ضمنی از شخص حقیقی یا حقوقی یا مقامات رسمی صورت گیرد. (میر محمدصادقی، ۱۳۸۱، ص ۲۳۲) از مصادیق مذکور در این ماده می توان استنباط کرد که اظهارات شفاهی از شمول ماده خارج است و ظاهراً رویه قضایی نیز همین را تأیید می کند. (پاد، ۱۳۴۷، ص ۳۲۰)

با توجه به توضیح مختصر در مورد رکن مادی جرم نشر اکاذیب، آیا امکان تحقق چنین جرمی در فضای مجازی وجود دارد؟ همچنین آیا ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی قابل تطبیق با نشر اکاذیب رایانه ای است یا خیر؟

در جواب باید گفت که هر چند قانون گذار وسایل ارتکاب جرم را برشمرده، اما احصای طرق ارتکاب جرم به معنای حصری بودن آن ها نیست، بلکه با توجه به فلسفه تشریح مواد مذکور که حفظ حیثیت و شئون افراد است، به نظر می رسد این جرم با هر وسیله ای که بتوان اکاذیبی را

اظهار و حیثیت افراد را جریحه دار ساخت از قبیل اینترنت و... قابل تحقق است. (آقای نیا، ۱۳۸۵، ص ۱۰۸)

نظریه اراده حقوقی قوه قضائیه مؤید این مطلب است :

اگر به وسیله اینترنت یا مشابه به آن هم جرمی به کسی نسبت داده شود و نسبت دهنده نتواند صحت آن انتساب و اسناد را ثابت نماید، مورد مشمول ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی خواهد بود. (ایرانی ارباطی، ۱۳۸۵، ص ۲۸۱)

بنابراین، با توجه به وحدت ملاک، به نظر می رسد تسری این نظریه به ماده ۶۹۸ این قانون با مشکلی مواجه نباشد، زیرا مکتوب بودن منصرف از وسیله ای است که متن روی آن نوشته می شود و در نتیجه نوشتن مطالب کذب روی دیوار معابر نیز از مصادیق اشاعه اکاذیب می باشد. (آقای نیا، همان)

نکته ای که در بحث عنصر مادی باید خاطر نشان کرد این است که جرم اشاعه اکاذیب از جمله جرایم مطلق است و تحقق ضرر مادی یا معنوی، شرط تحقق این جرم نمی باشد. (همان، ص ۱۰۷)

۳. عنصر معنوی

سوء نیت عام در این جرم آن است که مرتکب باید بداند امری را که از طریق رایانه اظهار یا شایع می کند یا به دیگری نسبت می دهد دروغ و بی اساس است و سوء نیت خاص در این جرم قصد اضرار به غیر و یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی است. بنابراین، اگر مرتکب قصد مذکور را نداشته باشد و یا ثابت کند که گمان بر حقیقت داشتن موضوع انتساب داشته است، مشمول حکم این ماده نخواهد بود. با این توصیف، اگر فردی با همان قصد به دروغ مطلبی را در کامپیوتر بنویسد، ولی شخص غیر مکلفی و یا شخص ثالثی آن را برای دیگران بفرستد، در این صورت بعید به نظر می رسد که شخصی که مطالب را نوشته ولی ارسال نکرده، مسئول باشد.

می توان نتیجه گرفت که در جرایم علیه شخصیت معنوی افراد از طریق رایانه و یا در فضای مجازی قابل تصور و تحقق است و تحت شرایطی با قوانین سنتی قابل انطباق است.

نتیجه گیری

امروزه با توجه به نفوذ عمیق رایانه در همه عرصه ها و جنبه های زندگی انسان، بسیاری از جرم های کلاسیک قابلیت ارتكاب با رایانه را دارند. در نامه الکترونیکی دان پارکر به پرفسور سوزان برنر چنین اظهار شده است:

زمانی فرا می رسد که می توانیم قوانین مربوط به جرم های سایبر را کنار بگذاریم، زیرا بیشتر جرم ها به نحوی با استفاده از رایانه ارتكاب خواهند یافت و همه جرم ها جرم سایبر خواهند بود. این فضا با امکاناتی که در اختیار مجرمان قرار می دهد از یک سو ارتكاب جرایم را سهل تر می سازد و نسبت به دنیای فیزیکی خسارت بیشتری را وارد می کند و از سوی دیگر به لحاظ فراملی بودن آن و امکان ارتكاب جرم بدون نیاز به حضور فیزیکی مجرمان، تعقیب و پیگیری و در نهایت دستگیری آن ها با مشکلات زیادی همراه خواهد شد.

جرایم سایبری دارای ماهیتی فرافیزیکی و غیر ملموس است و با جرایم گذشته تفاوت دارد. توضیح آن که در واقع پدیدآورندگان شبکه، مخصوصاً آن را با چنین ماهیتی پدید آورده اند که هرگز مبتنی بر پارامترهای فضای سنتی نباشد. در جرایم سایبری به علت ماهیت تکنولوژیک آن در فاعل جرم احساس غرور پدید می آید، به عبارتی تأثیر وجدانی اندکی بر فاعل دارند. زمان ارتكاب جرم به حداقل رسیده است، فرد مرتکب از لحظه ارسال تا دریافت مطالب افتراآمیز در کل شبکه کمتر از چند ثانیه زمان نیاز دارد. مکان ارتكاب جرم بین المللی شده است، در جرایم سایبری به واسطه زیرساخت جهانی، مکان ارتكاب جرم به تمام کره زمین توسعه یافته است. کسی که ویروسی نوشته و منتشر می کند چندین کامپیوتر را در کشورهای مختلف آلوده می کند. به دلیل ماهیت بین المللی جرایم سایبر مبارزه با آن نیز تشریک مساعی تمام کشورها را می طلبد. بزه دیده به جای انسان ماشین است. بیشترین مورد تحقق آن در جرایم تجارت الکترونیکی و جرایم بانکداری الکترونیکی است.

اصلی ترین تفاوت را می توان در ابزار ارتكاب جرم قلمداد کرد. در این گونه جرایم همواره یک ضلع حادثه سیستم و رایانه است که البته هم می تواند به تنهایی ابزار جرم باشد مانند طراحی های جااعلان اسناد و هم می تواند در محیط شبکه و اینترنت صورت پذیرد که ابعاد وسیع تری به خود

می گیرد. طبیعت این جرایم و سوءاستفاده های مرتکب شده در این دنیای مجازی جدید هیچ گاه در دنیای حقیقی دیده نشده است. امنیت نا کافی تکنولوژی همراه با طبیعت مجازی آن فرصت مناسبی را در اختیار افراد شرور قرار می دهد.

منابع

- آقایی نیا، حسین(۱۳۸۵)، جرایم علیه اشخاص (شخصیت معنوی)، چاپ اول، تهران، میزان.
- اصلانی، حمید رضا(۱۳۸۴)، حقوق فن آوری اطلاعات، چاپ اول، تهران، میزان.
- ایرانی ارباطی، بابک(۱۳۸۵)، مجموعه نظرهای مشورتی جزایی، چاپ اول، تهران، مجد.
- پاد، ابراهیم(۱۳۴۷)، حقوق کیفری اختصاصی (صدمات بدنی و صدمات معنوی)، تهران، دانشگاه تهران.
- خوئی، سید ابوالقاسم(۱۴۰۷)، مبانی تکمله المنهاج، قم، نشر لطفی و دارالهادی.
- خمینی، سید روح الله(۱۳۹۰)، تحریر الوسیله، چاپ دوم، قم، اسماعیلیان.
- حر عاملی، محمد حسن(۱۴۰۹)، وسائل الشیعه، چاپ دوم، قم، نشر مؤسسه آل بیت.
- زراعت، عباس(۱۳۷۹)، شرح قانون مجازات اسلامی (حقوق جزای عمومی)، چاپ اول، تهران، نشر ققنوس.
- شامبیانی، هوشنگ(۱۳۷۶)، حقوق کیفری اختصاصی، چاپ سوم، تهران، انتشارات ویستار.
- شکری، رضا و سیروس قادر(۱۳۸۱)، قانون مجازات اسلامی در نظم حقوق کنونی، چاپ اول، تهران، نشر مهاجر.
- گلدوزیان، ایرج(۱۳۸۴)، حقوق جزای اختصاصی، چاپ یازدهم، تهران، دانشگاه تهران.
- گلدوزیان، ایرج(۱۳۷۷)، بایسته های حقوق جزای عمومی، چاپ اول، تهران، میزان.

میر محمد صادقی، حسین (۱۳۸۱)، حقوق جزای اختصاصی (جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی)، چاپ دوم، تهران، میزان.

ولیدی، محمد صالح (۱۳۷۶)، حقوق جزای اختصاصی (جرائم علیه اموال و مالکیت)، چاپ پنجم، تهران، امیرکبیر.

